

МАТЕЙ ПРЕОБРАЖЕНСКИ – „ЗАБРАВЕНОТО СВЕТИЛО НА БЪЛГАРСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ“

Драгомир Г. Георгиев

MATEI PREOBRAZHENSKI – THE FORGOTTEN LUMINARY OF BULGARIAN REVOLUTION

Dragomir G. Georgiev

Abstract

The article examines the revolutionary activity of Matei Preobrazhenski. There is a lot of evidence that confirms the thesis that Father Matei was the adjutant of Georgi Rakovski and a close associate of Vasil Levski, the Apostle of Freedom. The article reveals the crucial role Matei Preobrazhenski – Mitkaloto played in the creation of the structures of the Internal Revolutionary Organization.

Key words: *Matei Preobrazhenski, associate of the Apostle, Internal Revolutionary Organization, Georgi Rakovski*

Има личности в историята на Българското възраждане, които не дочакват своя ден на национална признателност. Едно от имената на забравени възрожденски герои е Отец Матей Преображенски-Миткалото. След Освобождението той бива почти напълно забравен, оставайки някъде дълбоко в паметта на населението в района на Търновско-Севлиевския Балкан, където е развивал своята дейност, за да дочака момента, когато неговото име и дейност ще бъдат наново преоткрити от изследователите.

Светското име на Матей е Моно Петров Сеизмонов, роден е през октомври 1828 г. в Ново село, Търновско¹. Моно произхожда от богатия род на Сеизмоновци, но рано остава сирак, тъй като майка му, баща му и по-малката му сестра биват покосени от чумната епиде-

мия, която преминава през българските земи през 40-те години на XIX век². Детските му години преминават в изключително тежка обстановка, настойниците определени да управляват неговото имущество, разпиляват наследството оставено от неговия баща. Така младото момче е принудено да се глави за аргатин у чужди хора и да пасе овце, за да може да се прехранва. Ние разполагаме с оскъдни сведения за този най-ранен период от живота на бъдещият монах. Някои автори смятат, че Моно се постригва за монах на 9 април 1848 година (на тази дата се чества патронният празник на евангелист Матей, затова и Моно приема името Матей)³.

Манастирите и техните библиотеки по това време са единственият източник на знания за миналото, родната история и наследството, което притежават българите като потомци на една от най-старите държави в Европа. Именно тук младият монах придобива своите знания и способности. Той остава в спомените на своите съвременници като една своеобразна жива енциклопедия, от която всеки може да почерпи информация в различни сфери на живота. Миткалото обикаля, оставайки за по-кратко или по-дълго време в редица манастири както в българските земи, така и извън тях. Матей посещава манастирите в Света гора Атонска, Батошевския, метоха на Рилския манастир край Търново, манастири във Влашко, Молдова, Русия и дори Йерусалим. По време на тези странствания монахът от Ново село придобива редица знания в различни области: техника, механика, медицина, билкарство, зеленчукопроизводство, бубарство. Тези знания той разпространява сред населението на селищата, които обикаля в периода 1864–1875 година в Средна Стара планина. Той е главният двигател на пробуждането на народа и неговата просвета. Матей Преображенски е пътуващ книжар, читалищен и стопански деятел, театрален деец и писател. Тези страни от дейността му са в голяма степен вече проучени и коментирани от учените. Аз няма да се спирам на тях, а ще обърна внимание на една малко позната страна от живота и делото на Преображенския монах – неговата революционна дейност, участието му в Първата българска легия в Белград през 1862 г., като адютант на Георги Раковски и съвместната му работа с Васил Левски, като един от строителите на Вътрешната революционна организация (ВРО). В настоящата разработка ще се опитам

да изясня действителната роля на Миткалото във ВРО, особено след залавянето на Левски в края на 1872 година, до смъртта на Преображенец в началото на 1875 година.

Както повечето български революционери от периода на Българското националноосвободително движение, жизненият път на Миткалото като революционер преминава през три етапа на съзряване и избистряне на неговите възгледи. Условно неговият първи етап на идейно съзряване може да бъде разположен в годините 1862–1864 г. През този период виждаме Отче Матей като участник в Първата българска легия на Георги Стойков Раковски (1821–1867), там Преображенския монах, според спомени на участници в Легията, е адютант на Раковски⁴. На пръв поглед това сведение изглежда невероятно, още повече че засега не разполагаме с документални свидетелства, които могат да го потвърдят. Отделни моменти от биографията на Отче Матей ме карат да приема това сведение за истина, но за това малко по-нататък. Участието на Миткалото в Легията дава възможност на младият мъж да се запознае с много дейци, от чиито действия ще зависи развитието на българското националноосвободително движение в последните години преди Освобождението като Васил Левски, Васил Друмев, дядо Ильо Малешевски, Стефан Караджа, Стефан Беровски, Христо Македонски, Христо Иванов-Големият.

Като адютант на Раковски Матей има възможност да контактува отблизо с една наистина забележителна историческа личност, която оказва голямо влияние върху формирането на идейно–политическите възгледи на младият мъж. Освен това тази близост с Раковски му позволява да получи достъп до висшите кръгове на сръбското общество. Там той ще завърже контакти както с представители на управляващата в този момент Сърбия партия (на власт тогава е кабинета на Илия Гарашанин), така и с представители на политическите партии, които се намират в опозиция⁵. Тези контакти ще се окажат полезни за в бъдеще. Близостта до Раковски позволява на Матей да бъде, както се казва, в епицентъра на събитията, да следи отблизо отношението на сръбското правителство към легистите. След постепенното урегулиране на османо–сръбските отношения, българските революционери се оказват пречка, въпреки чудесата от храброст,

които проявяват в боевете в Белград в средата на юни 1862 г. След като е постигнало целите си сръбското правителство решава да се отърве от станалата му вече ненужна Легия и тя бива разпусната⁶.

Тази двойственост в отношението на сръбската политика относно българите води до постепенна промяна във възгледите на Миткалото. Може би именно тук Преображенския монах за пръв път започва да осъзнава шовинистично настроената политика на сърбите по отношение на българите и техните интереси. В Белград все по-малко започват да обръщат внимание на общославянската солидарност между балканските народи, преследвайки своите цели и идеи. Тук може би започва да узрява идеята, че българите сами, със собствени сили трябва да се опитат да извоюват своята свобода. Разбира се, за избистрянето на тази идея в съзнанието на монаха от Ново село е нужно време и това ще се случва постепенно в продължение на няколко години, просто тук е поставено нейното начало.

Участието на Отец Матей в Легията е важен момент от неговата биография. Той има възможност да се запознае с едни от най-бележитите революционни дейци за времето си. Сред тези познанства е срещата и сприятеляването с Левски, което ще преобърне в съвсем друга посока живота и възгледите на младият революционер.

След провала на Легията, Миткалото продължава да се бори за свободата на България, като сформира хайдушка чета, на която става войвода в Западна Стара планина. Спомен от неговото хайдутлуване, е запазен от монах „Димитри“, от Разбойнишкия манастир. Хайдутството на Преображенския монах продължава около година и половина, по време на този период от живота си той има възможност да натрупа военен опит. Наблюдава се едно узряване на идеите на Отче Матей, промяна в неговите възгледи. Той започва да разбира, че четническата тактика е неефективна и не може да доведе до успешно реализиране на освободителната идея без да се извърши предварителна подготовка вътре в българските земи.

Така навлизаме във вторият етап от дейността на монаха от Ново село. Това е периодът от 1864–1869 г. По своята същност това е един преходен етап в дейността и възгледите на Отче Матей. Той започва активна просветителска дейност сред населението в Търновско-Севлиево Балкан. Съвместява различни роли на учител, ду-

ховник, просветен, училищен и читалищен деятел, пътуващ книжар, лечител, писател, стопански деец и революционер. Той е един първите възрожденски революционни дейтели, които достигат до идеята за организирано революционно комитетско движение, което преминава по пътя на просветителската дейност и ограмотяването на народа. Матей стои в основата на изграждането на училища, където се преподава „модерна наука“, читалища, земеделчески дружества, които освен че спомагат за образованието и подобряването на живота на хората във всяко едно отношение, подпомагат идейното съзряване на народа, което ще го изведе до пътя на революционната борба и Априлската епопея.

След срещата с Левски през февруари 1869 г. и разработването на план за действие, Миткалото се превръща в неразделен спътник на Апостола в неговата революционна и пропагандна дейност. Това е третият последен етап от живота на Матей Преображенски, обхващащ годините 1869–1875. През този период Отче Матей е един от най-доверените хора на Дякона, както и негов пръв помощник. Той ще бъде с Левски по време на първата му обиколка в Търновско, ще го представи на свои близки и познати, вече посветени в революционното дело дейци от търновските села. За първоначалната важна роля на Миткалото в представянето на Апостола и привличането на съмишленици в редиците на Организацията в района около Търново и Севлиево сведения намираме в спомените на Христо Иванов-Големия, който разказва следното: *„...И полека-лека спечелихме още едного мъжа отче Матей (Миткалото) монах. Голяма полза принесе на търновските села той като свещенно лице. Още и повън – навред, дете и отишел, добра работа е свършил (този монах е от търновското околжие – Ново село). Този отче Матей въведе много свещеници в работата и почти на Търновската каза по селата направи дружества да събират пари за нужните им потребни работи което правеше и пристаника за тайни пропаганди...”*⁷. В този абзац от спомените на човека, който отговаря за тайната полиция на Вътрешната организация, получаваме ценни сведения за ролята на Миткалото не само в началния етап на изграждане на Организацията, но изобщо за функциите, които са му отредени. Става ясно, че Матей е човекът, който помага за изграждането на структурите на ВРО в райо-

на и вероятно не само свещеници е успял да привлече в революционната мрежа. Резултатите от неговата просветителска работа, започнала още през 1864 г., вече стават видими.

Освен това в своите спомени Христо Иванов обръща внимание на още един интересен момент. Миткалото основава дружества за събиране на пари за комитетска дейност (тук става въпрос вероятно за земеделческите дружества, които той учредява по селата). Това е ясен признак за правомощията дадени му от Левски още в началото на тяхната съвместна дейност. Разбира се, това няма защо да ни изненадва, вероятно Дякона оценява ползата от връзките и познанствата, които има изградени вече Миткалото и му дава свобода на действие. Съвсем в реда на нещата е Апостола да се довери за такава отговорна задача на човек, когото добре познава и на когото може да се довери. Последвалите събития ще докажат правотата и точността на избора, направен от Дякона, а Миткалото ще разгърне с пълна сила своя организаторски талант.

Матей става член на тайната комитетска полиция и поща като се превръща в куриер за специални поръчения. Той е пълномощник на Левски, своего рода ревизор и инспектор на Вътрешната организация в Търновско, който следи, контролира и направлява дейността на комитетите в района, работи за тяхното укрепване и полага основите на нови революционни ядра. Миткалото е зедно с Левски по време на следващата му обиколка в българските земи през май 1870 г. Сведения за нея получаваме от спомените на Христо Панов Семерджиев: „...В 1870 г., следващата седмица след Великден, (през тази година Великден се пада на 12 май – б. Д. Г.), на нашия хан в Търново пристигнаха една вечер двама калугери, единият по-стар а другият, по-млад. Старият идвал и други път на хана. Той бе известният отец Матей – Миткалото, по-младият го казваха дякон Васил.. ...Дякон Левски за пръв път дойде в хана. Никой в Търново не го познаваше освен Иван Хаджидимитров (Заралията) и Христо Иванов-Подвързача...”⁸. От това сведение става ясно, че към тогавашния момент Дякона няма други познати в град Търново, освен старите си другари от Първата Българска легия. Явно тук, при тази обиколка, Миткалото продължава да е неотлъчно с Левски, като осъществява връзката по места с местни патриоти и да представя

Дякона пред вече проверени дейци, възползвайки се от натрупания си авторитет и престиж (в сведението изрично е споменато, че Миткалото е добре познат по тези места). Освен това Апостола пък легитимира пред хората Отец Матей като негов пръв помощник. През лятото на 1870 г. Дякона е отново в Търново за няколко дни, според сведенията на Христо Иванов⁹.

За ролята на Матей във ВРО информация може да получим и от още един съвременник – Минко Марковски (син на кмета на Троян по това време Иван Марков). Описвайки спомените на своят баща той казва следното: „...*Отец Матей беше най-близкият съратник на апостола на революцията Васил Левски, когото следваше от град на град, от село на село. Той беше горещ последовател и другар на великият апостол – революционер Васил Левски...*”¹⁰.

Миткалото продължава да играе изключително дейна роля в развитието и укрепването на Организацията и след 1870 г. Потвърждение на тази информация намираме в дейността на Матей, свързана с ВРО през 1871 г. Първата среща на Дякона с Отец Матей през тази година е на 11 април отново в Търново. За нея сведения получаваме от писмо, писано в града от Левски до Данаил Христов Попов родом от Плевен – това е най-довереният човек на Апостола на свободата в Румъния¹¹. След това явно двамата се разделят, защото игуменът на Дряновския манастир Отец Пахомий Стоянов пише, че на 25.IV.1871 г. Миткалото посещава манастира, заедно с Бачо Киро и поп Гавраил от Бяла черква, с тях има и комитетски дейци от Михалци, Мусина, Вишоград и Голямо Яларе: „...*В 1871 година 25-и Априлий дойдоха от полето гости на манастирът, с който беше и Отец Матей Калугеринът от Ново село, даскал Киро Петров и поп Гавраил от Бяла черкова (Горни турчета), и хора от селата Михалци, Мусина, Вишоград и Голямо Яларе, имаше по двама трима души който, работеха за комитета. В същото време ги **пое** (подчертано от мен, Д. Г.), отец Матей, който ги разведе вред из пещерите, канарите и из сичките манастирски стаи, за да разгледат местността. След това Отец Матей **ми заповяда** (подчертано от мен Д. Г.), да направя в стаите на три места житници... ..Потрудихме се и ги направихме. И оттогава насетне почнаха да прихождат гости всяка година, които записваха храна вместо пари. Когато отидохме да я*

прибираме, който имаше сношение с комитета, ако е записал пет крини храна, вместо тях дава двадесет, която храна след няколко дни превозохме в манастира и на която числото достигна до 3800 крини само жито, кукуруз и ячмик до 1600 крини, а боб събрахме около 2000 оки..."¹². Това сведение е много важно, защото ни дава ценна информация за функциите които изпълнява Отче Матей. Това вероятно е областна среща на комитетските дейци в района, на която Преображенският монах като координатор, инспектор и помощник апостол на Левски в Организацията обяснява на местните дейци, каква роля ще играе манастира при бъдещото въстание. Освен това той ги запознава с взетото вече решение от него и Левски обителта да се превърне в сборен пункт за храни и провизии, които трябва да бъдат предварително доставени от местното население, за да може по-късно при избухването на въстанието да бъдат използвани от бунтовниците. Като човек запознат с военното дело и преминал военна подготовка Матей обяснява стратегическото разположение на манастира. Вероятно разходката из околностите цели да бъдат запознати комитетските люде, къде и как ще се изграждат отбранителни позиции около обителта, обяснено е как неговите дебели стени могат да бъдат използвани като защитни позиции. Определят се нужният брой защитници, преценява се колко въстаници и мирно население могат да потърсят защита зад манастирските зидове. Изчислява се колко и какви храни, оръжие, боеприпаси, провизии и други бойни потреби трябва предварително да бъдат донесени в манастира съответно на броя на хората и животните, които ще се подслонят в него. Преценява се за какъв период от време може те да стигнат. Тук още веднъж имаме потвърждение на правомощията, делегирани на Миткалото. Той нарежда на игумена на манастира да изгради помещението, където да се съхранява донесеното от хората зърно. Тази заповед е изпълнена веднага и това говори красноречиво за високото място, което заема Матей в йерархията на ВРО.

Както знаем, Левски предвижда въстанието да избухне през зимата като с това бъде затруднено придвижването на османската редовна и нередовна армия към въстаналите райони. Стратегията за бунта в Търновско вероятно предвижда Дряновският манастир да се превърне в един укрепен опорен център, поради неговото страте-

гическо географско разположение, в които да се съсредоточат провизии и оръжие за въстаническите сили. Подобна тактика се използва и по време на Априлското въстание като манастирът наистина влиза в ролята, която му е отредена и въстаническите сили от района се съсредоточават именно тук¹³.

Игуменът на Дряновския манастир разказва за още една среща с Матей, на която присъства и Левски през май 1871 г. На нея Апостола нарежда на Пахомий „...*да пригласяме пушки, калъчи, револвери, цървули, чанти, фишеклъци...*”¹⁴. По-нататък Пахомий Стоянов разказва, че Левски определя Отец Матей да отговаря за това как върви работата по събирането на различните видове материали. След това често той се отбива, за да инспектира как се изпълняват нарежданията, поставени от Дякона и да коригира допуснатите слабости и неточности по изпълнение на поставената задача. Тук още веднъж виждаме потвърждение за ключовото място на Миткалото в структурите на ВРО, както и за правомощията, които той има. Тези правомощия се потвърждават и от Захари Стоянов, който в своите спомени пише следното (става въпрос за посещение на Отец Матей в Русе, в библиотеката на местното читалище): “... *Те влязоха в библиотеката като заключиха подире си вратата. Аз не се стърнях и погледнах през една дупчица в библиотеката. Но що да видиш? Скромният дрипав калугер беше съблягъл расото си и запасваше на кръста си цяла дузина револвери, които моят приятел му подаваше един по един. Моето око се изпълни още повече от това, що видях. Тоя калугер, на когото отпосле научих името, беше отче Матей Преображенски...*”¹⁵. По-нататък в своят разказ Захари Стоянов казва следното: „...*Той беше последовател на Левски и под вид на земеделчески дружества много частни комитети беше успял да устрои в Търновско и Севлиевско...*”¹⁶.

В началото на 1872 г. ролята на Отче Матей се засилва неимоверно много. Като деец на тайната комитетска поща и полиция го срещаме в достигналата до нас кореспонденция на ВРО под различни псевдоними: О. М., Дядо Калугер, Очката, Черната капа, Миткалото. През февруари 1872 г. Миткалото е заедно с Ангел Кънчев на обиколка из търновските села. На 27–28 същият месец са основани революционни комитети в Михалци и Бяла черква¹⁷. Обиколката продъл-

жава през Голямо Яларе и Горско Сливово. След това Преображенският монах съпровожда Кънчев до Русе. Тук, при опит за паспортна проверка на пристанището на града от страна на турската полиция, Кънчев се самоубива на 5 март 1872 г. В писмо на Левски до Христо Иванов-Големия, което носи дата 5.IV.1872 г. четем следното: „...*Байо С...! Писмото с 150 л. т.*(лири турски) *ми донесе О. М. (Отец Матей), чрез когото изпращам разписката за предаване на Х. М. За уверение и исканите ком.*(итетски) *книжа...*”¹⁸. От писмото отново получаваме сведения, че освен като куриер Миткалото се изявява и като финансов ревизор на делата на Организацията.

През първата половина на май 1872 г. двамата с Левски правят обиколка на селища в Южна България. Сведения за нея получаваме от Иван Андонов, който, отивайки в Чирпан на празника на „Св. Св. Кирил и Методий”, се запознава с един калугер на име Матей Преображенски – **като АПОСТОЛ** и другар на Левски¹⁹. Христо Иванов изпраща устави, дрехи и сабята на Дякона по Миткалото заедно с придружително писмо с дата 27.VI.1872 г. до Никола Сирков в Ловеч²⁰. На 25.VIII.1872 г. Левски пише писмо, с което отговаря на клеветите по свой адрес, подети от някои дейци на ВРО начело с Атанас Попхинов. В добавка отдолу след края на писмото с друго мастило и почерк е написано следното: „... *До днес не съм познал никаква грешка. Чист е ...*” До тези думи с друг почерк е написано следното: „...*Подобно и аз М...*”. Сред авторите, които пишат по темата има спор относно въпроса, какво точно означават тези инициали. Димитър Страшимиров приема, че инициалите В. Т. А. означават Велико Търново – Асеновци, а М. – Матей Преображенски. Към това мнение се присъединяват Александър Бурмов, Иван Унджиев, Тодорка Драганова, и Илия Пехливанов²¹. Други автори като Златко Златев например не приемат това тълкувание на инициалите и предлагат свое²². Предвид казаното от мен дотук е във от съмнение, че зад инициала М. се крие именно Матей Преображенски. Това потвърждава моята теза за тежестта, която притежава Миткалото във Вътрешната организация като пръв помощник на Левски и един от нейните съоснователи. Кой друг, ако не Отец Матей ще даде писмено твърди гаранции в подкрепа на Апостола срещу започналата против него кампания от някои вътрешни, а и външни дейци. Думата му, както

личи от представеното от мен по-горе, тежи още повече, предвид авторитета, който има Преображенския монах не само вътре във вътрешността на българските земи, но и сред емигрантските среди в странство. Все пак това е гаранция, дадена от първия помощник на Дякона (тази гаранция може и да е поискана от БРЦК в Букурещ), съоснователя на ВРО, човека, който участва в Първата българска легия и е адютант на Раковски. Това добре се знае от повечето комитетски дейци от двете страни на Дунава и когато Матей застане твърдо зад Левски това значи много.

Негова роля ще се засили неимоверно много след провала при обира на турската поща в прохода Арабаконак на 22 септември 1872 г. Разкритията, които прави османската власт в резултат на разследването, нанасят тежък удар върху структурите на ВРО. Другият помощник на Левски – Димитър Общи, заради когото всъщност започва всичко, е арестуван още през есента на 1872 г. Получили сведения за нанесения удар на Организацията от османската власт от БРЦК изпращат писмо до Левски, който по това време се намира на обиколка в българските земи. В писмото се дават инструкции как да се действа, за да бъдат ограничени щетите, нанесени от властта. Със задачата да открият Апостола са натоварени Матей Преображенски и Христо Иванов – Големия. Напълно в реда на нещата е от БРЦК в този напрегнат момент да поверят изпълнението на задачата на най-високопоставените и най-доверени хора в структурите на Организацията след Левски, които в този момент се намират на юг от Дунав, т.е. на Матей Преображенски – помощник-апостол на Левски, и на Христо Иванов – началник на Тайната полиция на ВРО²³. На 21 ноември 1872 г. Матей успява да намери Левски в Стара Загора и му предава писмото от Каравелов. Разкритията в крайна сметка водят до залавянето на Васил Левски на 27 декември 1872 г.

В този изключително тежък момент за съществуването на революционната организация на прага между 1872 г. и първите месеци на 1873 г. Матей Преображенски става може би най-авторитетният деец на ВРО, който притежава определени пълномощия вътре в българските земи. На него се пада отговорността да се опита да запази това което може да се съхрани от революционната мрежа в страната. Интерес буди изпращането на Миткалото в Сърбия като пратеник за

специални поръчения на БРЦК и пълномощник на комитета в Търново през януари 1873 г. Там той успява **самостоятелно да си уреди половинчасова аудиенция** при министър-председателя и министър на външните работи по това време на Сърбия Йован Ристич. Този факт буди сериозен интерес. Въпросът тук е защо точно Отец Матей е пратен на това посещение в Сърбия? Отговорът може би се крие във факта, че Отец Матей е адютант на Раковски по време на Първата легия в Белград. По това време Ристич също е част от управляващото сръбско правителство (посланик е на Княжеството в Цариград). Вероятно още от този период датират познанствата на Преображенския монах с представители на сръбския политически елит. Миткалото е разпознаваема фигура от страна на сръбското правителство, на която то може да се довери и да започне да води разговори и преговори. От друга страна, за подобно доверие можем да говорим и от страна на БРЦК и Търновския революционен комитет. Надали двата комитета биха изпратили на отговорна мисия човек, който не се ползва с нужното доверие и авторитет в революционите среди в и извън страната, и не притежава необходимите пълномощия и контакти, за да води такива разговори като български представител в Белград.

Веднага след пристигането си в сръбската столица, Матей е приет последователно от Панайот Хитов, Любен Каравелов и Ильо Марков. С Хитов и Ильо войвода Миткалото се познава още от времето на Първата българска легия. Вероятно при срещата с Панайот Хитов Матей е дал да се разбере, че ВРО ще продължи да върви по пътя, предначертан от своя основател и няма да позволи да се прави отстъпление от вече завоюваните позиции (както знаем Хитов е привърженик на четническата тактика). Подобен разговор е воден и с Каравелов. Пред него Миткалото описва ситуацията (все пак той е най-добре запознат с моментното състояние на ВРО) и се начертават мерки, които трябва да се следват за излизане от кризата.

След като е уточнена ситуацията с Каравелов и емигрантските дейци, пред Матей Преображенски стои може би най-трудната задача – да се върне в българските земи и да се опита да спре пропадането на ВРО, да я укрепи и да продължи подетото от неговият добър приятел Васил Левски дело. След като се завръща в българско през май

1873 г. Матей отива в Ловеч, за да проведе вътрешно разследване за причините довели до залавянето на Левски. Миткалото разговаря с Никола Сирков, у когото Левски пренощува предната вечер преди да тръгне за Къкрина. Той кара поп Кръстьо да се закълне пред Евангелието. По този повод Преображенския монах бил казал: „...*Ще дойде други Левски, а на обесения нека бъде вечна свята неговата памет!*...”²⁴. Този откъс е показателен за ролята на Матей във ВРО. Надали поп Кръстьо е дал изповед пред Отче Матей само като на събрат по расо. Вероятно на Миткалото е дадено право след срещата в Белград да проведе вътрешно разследване в редиците на ВРО за причините, които довеждат до залавянето на Апостола. Освен това Матей е човекът, който притежава най – високи правомощия вътре в Българско. Става ясно също, че Матей запознава местните дейци в Ловеч с решението, което е взето на срещата в Белград да бъде изпратен заместник на Левски. Ето защо комитетските дейци се подчиняват безпрекословно на неговите заповеди.

Укрепването на Вътрешната организация, и ликвидирането на щетите нанесени от разкритията на властите са най – належащите задачи, които Матей трябва да се опита да разреши. В тяхното преодоляване преминава цялата втора половина на 1873 г. Въпреки положените усилия от страна както на Миткалото, така и на други дейци движението изпада в изключително тежко положение. Все пак опит за изход от тежката ситуацията е изпращането от комитета в Букурещ на Стефан Стамболов като заместник на Левски. Отче Матей е човекът, който въвежда и представя по места новия апостол, който е трябва да замени Левски през късната есен на 1874 г. (Пребиваването на Атанас Узунов като главен апостол заместник на Левски е за твърде кратък период и засега няма сведения Матей Преображенски да е контактувал с него, въпреки че предвид ситуацията е логично да се предположи такъв контакт). Вероятно Стамболов специално в района на Търново не е бил толкова непознат тъй като е родом от града. Въпреки това Отче Матей е неотлъчно с него. В последните месеци от живота си Миткалото продължава да полага усилия за укрепването и преодоляване на щетите от погрома на Организацията. Възстановява и активизира дейността на някои комитети, прави обиколки в Търновско и Шуменско.

Матей Преображенски умира на 1 март 1875 г. в хана построен по негова идея за подслон на комитетски дейци в Ново село. На погребението му се стичат много хора от околните села, присъстват и всички дейци на комитетската мрежа от региона. Показателни за цялостната дейност и роля на Миткалото във ВРО са думите произнесени като прощално слово на погребението от даскал Тодор Лефтеров: „... *Отче Матей кому ни оставяш? До този зинал гроб ли бяха великите ти планове? Вдигни за последен път десницата си и ни благослови! Кажуи на твоите Раковски и Левски, че народът черпи от делото им подкрепа за бъдещите си борби!...*”²⁵.

Цялостната дейност на Матей Преображенски е насочена към просвещаването и образоването на народа, за да може той да възприеме идеите на революционното дело за свои и да отдаде всички си сили и средства за постигане на святата цел – Освобождението на България. В името на тази цел и задача Миткалото жертва много сили и енергия без да може да види плодовете на своя труд. Въпросът, който днес си задават наследниците на хората, с които той е живял и работил е: Защо Отец Матей го няма в учебниците по история наравно със своите добри приятели и познати Георги Раковски, Васил Левски, Любен Каравелов, Панайот Хитов, дядо Ильо войвода, Стефан Караджа, Бачо Киро Петров, Поп Харитон Халачев, Стефан Стамболов? Отговорът е прост и за съжаление малко тривиален. Матей Преображенски живя скромно и „незабележимо”, обикаляше пътищата на България с окъсаното си монашеско расо, охлузена калимявка, със своята пътуваща книжарница. Хулен, подиграван, заради външият си вид и начина на живот както от свои събратя по расо, така и от чужди. Той бе сложна и неразбираема личност, до която не всеки можеше да се докосне. Малцина са тези, които могат да се похвалят, че наистина са притежавали приятелството му, а още по-малко пък са тези, които са заслужили неговото доверие. Това са изброените по-горе имена, както и имената на Тодор Лефтеров, Христо Иванов Големия, Васил Неделчев. Каква плеяда от герои наистина, това е цветът на българското националноосвободително движение, хората, които по един или друг начин са се докоснали до личността на Миткалото и са били повлияни от нея, хората, които заедно с Отче Матей изнесоха товара на българска свобода, но

малцина от тях успяха да я „вкусят” и усетят. Отче Матей обикаляше на пръв поглед безцелно, „миткайки се” из България. Този прякор му лепнаха чорбаджиите като с това те искаха да го подиграят и унижат.

В същото време самият Отче Матей имаше възможност да се докосне до такива личности като Раковски, Левски, Каравелов, шанс с който не всеки може да се похвали, че е имал, а още по-малко използвал. Контактите с тези ярки звезди от небосклона на българската революция позволиха на Матея сам да оформи своите виждания и разбирания за живота и делото на свободата. С присъщата за него скромност той се превърна в най-доверения човек на Васил Левски, в негов пръв помощник, в съчредител на Вътрешната организация, в Монаха-просветител, който със своята дейност беше заслужил уважението и преклонението на тези, които го познаваха. Мнозина се умориха, разколебаха или направо отказаха от предназначения от Левски път след като Дякона беше заловен и увисна на бесилото край София. Малцина бяха онези които с още по-голяма енергия и плам се заеха да реализират и доведат до успешен край започнатото от него. Един от тези хора е Отец Матей Преображенски, който до последния си дъх се стреми да защити делото на Левски. Както скромно живя така и си отиде Миткалото. Лечителят, който беше помогнал на толкова много хора, не успя да помогне и излекува себе си. Отиде си от този свят, заради възпаление на ухото. Но делото на което беше посветил целият си живот беше спасено. Преображенският монах не загина на бесилото или с пушка в ръка и куршум в челото а скромно и незабележимо, затова и почти беше забравен. Името му обаче завинаги е вписано в родната история.

Може би най-точната оценка за личността и делото на Матей Преображенски е дадена от неговите съвременници – поп Петко Франгов, Захари Стоянов, Стоян Заимов, Христо Иванов Големия, Васил Левски, Любен Каравелов, Иван Марков, Бачо Киро Петров, Тодор Лефтеров, както и от изследователите, които са се докоснали до неговото дело – Александър Бурмов, Иван Унджиев, Гено Недялков, Христо Марков, Тодорка Драганова, Огняна Маждракова-Чавдарова, Илия Пехливанов. Свидетелство са речта на Тодор Лефтеров и присъствието на няколкохилядното множество, събрало се през март

1875 г. да отдаде последна почит и уважение на своя духовен и революционен учител. От нас се иска да припомним на днешното поколение българи биографията на този велик българин, за да може и то да се докосне до делото му. Поне това му дължим....

БЕЛЕЖКИ

¹ За ръкописния бележник (сборник) на Отец Матей Преображенски, съобщава за първи път Огняна Маждракова Чавдарова – виж: **Маждракова-Чавдарова, О.** Нови данни за Матей Преображенски из един новооткрит негов ръкопис от 1853 г. – Известия на Държавните архиви. Т. 18. С., 1970, с. 163–177. Този ръкопис е намерен от изследователката през февруари 1959 година в читалищната библиотека на търновското село Михалци заедно с други старопечатни книги от преди Освобождението, пхнати в една стара газена тенекия. Ръкописът представлява малка книжка подвързана с дърво и кожа, с повредени метални закопчалки. В него се съдържат 300 страници с размери 10,5/16,5 см, от който са изписани 238 страници. Номерирането им започва от 9 страница. Текстът е добре запазен, четливо написан, и се чете. От него липсва само един лист (страница 193–194). Изрязан е внимателно с ножче, изглежда това е направено още от самият автор при написването на сборника. Текстът е написан от една и съща ръка, с едър шрифт. В този ръкописен бележник Матей дава ценни автобиографични сведения за най-ранните години от своят живот, като се слага точка и на спора около рождената година на Миткалото.

² Пак там с. 163–177.

³ **Пехливанов, И.** Преображения Матееви. С., 1981, с. 168.

⁴ **Парижков, П.** Отец Матей Преображенски (1828 – 1. III. 1875). – Съвременник, г. II, (1923), кн. 9 – 10, с. 42.

⁵ **Манчев, Кр.** История на Балканските народи (1352 – 1878). Т. I. С., 2006, с. 158 – 160.

⁶ **Стоянов, Ив.** История на Българското възраждане. В.Търново, 2010, с. 155–157.

⁷ **Тилева, В.** Христо Иванов-Големия. Спомени. С., 1984, с. 76–78.

⁸ Народна библиотека Кирил и Методий – Български исторически архив (НБКМ – БИА), ф. 297: Христо Семерджиев

⁹ НБКМ – БИА, ф. 1012: Христо Иванов – Големия.

¹⁰ **Марковски, М.** Спомени и очерци на българските революционни движения 1868–1878 г. С., 1976, с. 9–14.

¹¹ **Ковачев, М.** С пламъка на родолюбието. С., 1985, с. 24.

¹² **Пехливанов, И.** Пос. съч., с. 118.

¹³ И в другите революционни окръзи се пристъпва към изграждането на такива укрепени лагери. Във II Сливенски революционен окръг е изграден над Сливен от Стоил войвода, а в IV Пловдивски окръг – под връх Еледжик и ръководен от Гене Телийски. За мен наченките на тази стратегия трябва да се търсят в изработения през 1871 г. от Левски план за водене на въстанието. Той предвижда изграждането на стратегически места на укрепени опорни пунктове, в които предварително да се складира храна, оръжие, боеприпаси.

¹⁴ **Бурмов, Ал., Стойков, Ст.** Записки на Пахомий Стоянов, игумен на Дряновския манастир. – В: Бачо Киро Петров. Материали и документи. С., 1935, с. 213–214.

¹⁵ **Стоянов, З.** Записки по българските въстания. Разкази на очевидци 1870 – 1876 г. С., 1981, с. 75–76.

¹⁶ **Пак там** с. 75–76.

¹⁷ **Марков, Хр.** История на 9-те дни на Дряновския манастир в 1876 г. Изд. ч-ще Съединение, с. Михалци Търновско. Търново, 1912, с. 77.

¹⁸ **Пехливанов, И.** Пос. съч., с. 104.

¹⁹ **Андонов, И.** Из спомените ми от турско време. Ч. I. Пловдив, 1927, с. 24.

²⁰ **Страшимиров, Д. Т.** Васил Левски живот, дела, извори. Т. I: Извори. С., 1929, с. 554.

²¹ **Пехливанов, И.** Пос. съч., с. 107.

²² **Пак там**, с. 107.

²³ **Тилева, В.** Христо Иванов Големия. Спомени. С., 1984, с. 78.

²⁴ **Пехливанов, И.** Пос. съч., с. 119.

²⁵ **Драганова, Т.** Отец Матей Преображенски Миткалото. Статии и научни съобщения. С., 1988, с. 30.

ЛИТЕРАТУРА

Архивни източници

Народна библиотека Кирил и Методий – Български исторически архив (НБКМ – БИА) ф. 297; 1012

Публикации

Андонов, И. Из спомените ми от турско време. Ч. I. Пловдив, 1927.

Бурмов, Ал., Стойков, Ст. Записки на Пахомий Стоянов, игумен на Дряновския манастир. – В: Бачо Киро Петров. Материали и документи. С., 1935.

Драганова, Т. Отец Матей Преображенски Миткалото. Статии и научни съобщения. С., 1988.

Ковачев, М. С пламъка на родолюбието. С., 1985.

Маждракова-Чавдарова, О. Нови данни за Матей Преображенски из един новооткрит негов ръкопис от 1853 г. – Известия на Държавните архиви. Т. 18. С., 1970.

Манчев, Кр. История на Балканските народи (1352–1878). Т. I. С., 2006.

Марков, Хр. История на 9-те дни на Дряновския манастир в 1876 г. Изд. ч-ще “Съединение”, с. Михалци, Търновско. Търново, 1912.

Марковски, М. Спомени и очерци на българските революционни движения 1868 – 1878 г. С., 1976.

Парижков, П. Отец Матей Преображенски (1828 – 1. III. 1875). – Съвременник, г. II, (1923), кн. 9–10.

Пехливанов, И. Преображения Матееви. С., 1981.

Стоянов, З. Записки по българските въстания. Разкази на очевидци 1870–1876 г. С., 1981.

Стоянов, Ив. История на Българското Възраждане. В. Търново, 2010.

Страшимиров, Д. Т. Васил Левски – живот, дела, извори. Т. I: Извори. С., 1929.

Тилева, В. Христо Иванов Големия. Спомени. С., 1984.